

Saaremaa Ühisgümnaasium

KAELUS-TURTELTUVI,

Streptopelia decaocto

KURESSAARES

Uurimistöö

Autor: Martin Vesberg 5A

Juhendajad: õp. Inge Vahter

õp. Mart Mölder

Kuressaare 2015

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. KAEIUS-TURTELTVI BIOLOOGILINE ÜLEVADE JA LEVIK MAAILMAS	5
1.1 Välimus ja laul	5
1.2 Elupaik ja eluviis	6
1.3 Pesitsemine ja pesa	7
1.5 Levik maailmas ja sisserranne Euroopasse	7
1.6 Arvukus	8
1.7 Ohustatus	9
1.8 Kaelus-turteltuvi ja inimene	9
2. MATERJAL JA METOODIKA	10
2.1 Kaelus-turteltuvide vaatluste andmed erinevatest andmebaasidest	10
2.1.1 Talvine aialinnuvaatlus	10
2.1.2 Linnade linnuvaatluspäev	10
2.1.3 Lihavõtte linnuvaatluspäevad	10
2.1.4 EuroBirdwatch	11
2.2 Kaelus-turteltuvi käitumise jälgimine	11
2.3 Praktilised linnuvaatlused Kuressaares 2014/15 talvel	11
3. TULEMUSED JA ARUTELU	13
3.1 Kaelus-turteltuvi viimaste aastate linnuloendustel	13
3.1.1 Talvised aialinnuvaatlused	13
3.1.2 Linnalinnu vaatluspäevad	13
3.1.3 Lihavõtte linnuvaatluspäevad (tabel 2)	14
3.1.4 Rahvusvahelised linnuvaatluspäevad EuroBirdwatch	14
3.1.5 Sõrve rändevaatlused	14
3.1.6 Andmed Soomest	15
3.1.7 Eesti eElurikkuse andmestik	15
3.2 Tähelepanekud kaelus-turteltuvi käitumisest	16
3.2.1 Koondumine ajutistesse parvedesse	16
3.2.2 Kaelus-turteltuvide häälistsused	16
3.2.3 Pesitsemine	16
3.2.4 Paljunemiskäitumine	17
3.2.5 Distsants inimesega ja oskus eristada ohutut ja ohtlikku	17
3.2.6 Tuvipaari toitumise päevane rütm	18
3.3 Kaelus-turteltuvi Kuressaares 2014/2015 talvel	18
3.4. Järeldused	19
KASUTATUD KIRJANDUS	23
L i s a 1. T a b e l 3	24
Kaelus-turteltuvi vaatlused Kuressaares 2014/15 aasta talvel	24
L i s a 2. T a b e l 4.	25
Kaelus-turteltuvi arv isendites Sõrve linnujaamas aastatel 1998-2014	25
L i s a 3. T a b e l 5	25
Kaelus-turteltuvi vaatlused Soomes	25
L i s a 4. T a b e l 6.	26
Kaelus-turteltuvi saabumine ja lahkumine Sõrve linnujaamas 1998-2014	26
L i s a 5. T a b e l 7. Kaelus-turteltuvi vaatlused Haapsalu talilinnurajal (Valker, 2015)	26
L i s a 6. T a b e l 8	27
Kaelus-turteltuvi vaatlused Eesti eElurikkuse andmebaasis 2010-2015	27

SISSEJUHATUS

Kaelus-turteltuvi on tihedalt seotud inimasustusega. Ta on pisike, arglik ja beežikas pika sabaga tuvi. Heaks määramistunnuseks on täiskasvanud linnul must kaelavööt. Tegelikult Eesti inimesed teda eriti ei tunne, häälightsi aetakse segi lausa öökulliga. Kaelus-turteltuvi on meile sajandi jooksul sisse rännanud Aasiast, laiendades oma levilat loode poole. Tuvi toiduks on peaaesjalikult seemned. Kaelus-turteltuvi elutseb haljastatud asulates, toituma tulevad nad tihti ka söögiplatsidele. Neid on kohatud ka suuremates linnades, kuid rohkem siiski väiksemates asulates.

Selle uurimistöo üheks eesmärgiks oligi selgitada kaelus-turteltuvi arvukust Kuressaares. Selleks vaadeldi ja kuulati turteltuvisid 2014/2015. aasta talve jooksul Kuressaares. Kokku tehti vaatlusretki 17. korral. Otsiti ka eelmise kevade mahajäetud pesi ja jälgiti tuvide käitumist. Linde pildistati ja andmed kirjutati märkmikku.

Uurimistöo eesmärkideks seati:

- koguda kirjalikke ja elektroonilisi andmeid turteltuvi kohta;
- selgitada turteltuvide talvine levik Kuressaares;
- uurida turteltuvide käitumist.

Uurimistöo autor tänab oma juhendajaid õp. Inge Vahterit ja Mart Mölderit, linnutedlasi Mati Martinsoni ja Tarvo Valkerit oma vaatlusandmete andmise eest.

Uurimistöo kaanepilt on minu joonistatud ja fotod on minu ja Mati Martinsoni pildistatud.

1. KAELUS-TURTELTVI BIOLOOGILINE ÜLEVAADE JA LEVIK MAAILMAS

1.1 Välimus ja laul

Kaelus-turteltuvi ehk teise nimega pargi-turteltuvi on tähelepanuväärse välimusega lind. Võrreldes teiste tuviliikidega on kaelus-turteltuvi väike ja sihvakas ning suhteliselt pika sabaga (joon.1). Tema sulestik on liivakarva hallikaspruun, tumedamad on vaid tiivaotsad. (Jonsson, 2000)

Joonis 1. Kaelus turteltuvi välimus (Foto autor: Martin Vesberg)

Lennul on märgata tema laialt valge otsa ja tumeda tüvega saba, mis mängulennul on lehvikuna laiali. Sulestiku värvi ja musta vöödi tõttu kaelal on ta ainulaadse välimusega lind, keda on raske mõne teise liigiga segi ajada. (Jonsson, 2000)

Mõnevõrra on lind siiski sarnane tavalise turteltuviga, kuid ta on heledam, täidlasem ja rinnakam. Tema pikkus on 31-32 cm. Emas- ja isaslind on sarnased, noorlinnud on

täiskasvanud linnule sarnased, kuid hallimad ning neil puudub kaelatagune must triip. (Jonsson, 2000)

Emas- ja isaslindudel saab vahet teha ka sellega, et isane on puhtamalt roosaka ja sinakashalli peaga (joon. 2) (Svensson, 2012).

Joonis 2. Kaelus-turteltuvi must vööt kaelal (Foto autor: Mati Martinson)

Lend on kiire ja sirge, laksuvate tiivalöökidega, liugleb allapoole kaardus jäikade tiibadega (Serry, 2006). Kaelus-turteltuvil on tihti korratav oigavakõlaline kolmesilbiline hüüd ”ku-kuu-ku”. Võib esineda ka naerukajakat meenutav kräunuv ”krääh”. (Jonsson, 2000)

Lauldes ajab kaela suureks.

1.2 Elupaik ja eluviis

Euroopas on kaelus-turteltuvid olnud seotud inimasustusega. Kaelus-turteltuvi ei ole väga nõudlik linnuliik. Talle sobib külamaastik ja linnaservad. (Serry, 2006)

Maapiirkondades võib neid harva kohata taludest ja lautadest eemal, kuid neile meeldib olla põllumaade läheduses. Istepaikadeks sobivad talle hästi korstnad ja antennid. (Couzens, 2005)

1.3 Pesitsemine ja pesa

Hõre raagudest pesa paikneb nii leht- kui ka okaspuudel. Kurnas on kaks muna, see on täis mai lõpust alates. Noored lennuvõimestuvad juuli teises pooles. (Renno, 1993)

Võib pesitseda ka hekis. Harvem võib pesa teha ka hoonete karniisidele või räästa alla. (Mihhejev, 1980)

1.4 Toit ja toitumine

Toitub viljateradest, mida leiab talumaadelt ja lindude toidulaualt. Toiduks on ka mitmesugused seemned ja puuviljad (joon. 3).

Joonis 3. Tuvide söömaaeg (Foto autor: Martin Vesberg)

Tuvipoegi toidetakse vanemate pugust väljutatud toiduga - siit on tulnud termin ”tuvipiim”. (Serry, 2006)

1.5 Levik maailmas ja sissereanne Euroopasse

Kaelus-turteltuvi on levinud Euroopasse kagu poolt viimase sajandi keskel (Svensson, 2012).

Kaelus-turteltuvi on üldlevinud paigalind peaaegu kogu Euroopas. Teda ei esine vaid Pürenee poolsaarel ja Euroopa kirdeosas. Eestis on ta vähearvukas linnaparkide lind, mitmed ka talvitavad. (Sterry, 2006)

Kaelus-turteltuvi leviku ajalugu on huvitav, sest veel 20. sajandi alguses elutsesid nad vaid kitsal alal Aasia kuivades steppides (Sterry, 2006). Alates 20. sajandi algusest on kaelus-turteltuvi väga kiiresti Euroopas oma levikuala laiendanud. See liik alustas oma teekonda Türgist ja liikus loode suunas. 1928. aastaks asustas ta enamiku Balkanimaid, aastaks 1957 juba suurema osa Kesk-Euroopast. 1963-ndaks aastaks oli kaelus-turteltuvi jõudnud Suurbritanniasse, Prantsusmaale ja Itaaliasse, 1977-ndaks aastaks Lõuna-Skandinaaviasse ja kohe seejärel teistesse maadesse Läänemere idaosas. On leitud, et 1930. ja 1970. aasta vahel asustas ta 2 500 000 km² suuruse ala. Leviku laienemine pole veel lõppenud. Pärast seda, kui see liik oli hõivanud kogu Lääne-Euroopa, suundus ta itta, ning sajandi lõpuks oli jõudnud juba Kaspiani ja sellest möödagi. Üsna vähe alasid Euroopas on jäänud kaelus-turteltuvidea. Igal pool, kuhu ta on jõudnud, on ta oma positsiooni kindlustanud, muutudes juba mõne aastaga tulumukist tavaliseks ja üldtuntuks liikiks. Kui 1900. aasta võrrelda nulliga, siis jõudis Euroopa asurkond 21. sajandi alguseks juba 14 miljoni paadini. Siiani ei teata, miks selline ulatuslik levik nii kiiresti aset leidis või mis selle vallandas. Teada on, et laienemine tugines noorlindudel, kes hajusid pärast lennuvõimestumist ega pöördunud seejärel sünnipaika tagasi. Nüüdseks on hajumine mõnel suunal vähenenud. (Couzens, 2005)

1.6 Arvukus

Erik Kumari 1958. aasta linnumäärajas veel kaelus-turteltuvi ei ole (Kumari, 1958, Renno, 1993 järgi). Kumari 1984. aasta määrajas öeldakse, et tegemist on „kohatise levikuga haudelinnuga, kes alles viimastel aastatel on Eestisse sisse rännanud” (Kumari, 1984). Järgnevates määrajates on turteltuvi juba tavapärase linnuna esindatud (Elphick, Woodward, 2006; Svensson, 2012).

Eestis pesitses kaelus-turteltuvi esmakordselt 1958. aastal Harju rajoonis. 1980. aastatel leidis liiki pooltes Eesti ruutudes (50x50 km), Eesti jaotus 567-ks ruuduks, hõredamalt oli kaelus-turteltuvi Saaremaal ja Kirde-Eestis. (Renno, 1993)

Levikukaartide järgi on kaelus-turteltuvi Eestis igal pool levinud, kusjuures viimaste andmete järgi esineb teda laialdasemalt (Renno, 1993 ja Linnuatlas, 2015). O. Renno ja Eesti Ornitoloogiaühingu (EOY) linnuatlaste kaelus-turteltuvi levikukaartidel olulist vahet ei ole märgata, kaelus-turteltuvide esinemise levikupiirkonnad on üsna samad. O. Renno 1993. aastal koostatud linnuatlase kaardi järgi esines kaelus-turteltuvi rohkem linnade ja alevike lähedal. EOY koostatud kaardi järgi näeb aga seda, et turteltuvi on hakanud asustama ka väiksemaid külasid ja asulaid.

Ornitoloogide andmetel on viimase 30 aasta jooksul oluliselt vähenenud talvitavaid kaelus-turteltuviseid. Aastatel 2008-2012 läbi viidud vaatluste tulemusena on kaelus-turteltuvide haudepaaride arvuks märgitud 100-200, talvitavate kaelus-turteltuvide arv on olnud 10-50 paari. (Elts, jt, 2013)

1.7 Ohustatus

Eesti lindude punases nimekirjas on kaelus-turteltuvi ohulähedane (NT) liik. Kokku on selles kategoorias märgitud 32 liiki. (Lilleleht, 2012)

1.8 Kaelus-turteltuvi ja inimene

Kaelus-turteltuvi eelistab elada inimese läheduses. Omapärase ja huvitava linnuna suhtutakse Eestis temasse poolehoiuga. Ka lind ise ei ole väga inimpelglik ja tegutseb julgelt, kui teda ei jälgita ning segata. (Rauniste, 2007)

Inimesed teda eriti ei tunne. Autor on ise ka kuulnud, kuidas isa üritab lapsele selgeks teha, et ku-kuu'tab tuvi mitte öökull.

2. MATERJAL JA METOODIKA

2.1 Kaelus-turteltuvide vaatluste andmed erinevatest andmebaasidest

Uurimistöös kasutati Eesti Ornitoloogiaühingu digitaalset vaatlusandmeid: Talvine aialinnuvaatlus, Lihavõtte linnuvaatluspäevad, Linnalinnu vaatluspäevad, EuroBirdwatch. Töösse on lisatud Eesti eElurikkuse andmebaasist võetud kaelus-turteltuvi vaatlused Kuressaares 2010-2015. Sinna on ka autor lisanud vaatlusi, aga neid pole antud uurimistöö digitaalsete andmete käsitlemisel kasutatud. Rände selgitamiseks kasutati Sõrve linnujaama vaatlusandmeid. Vaatlusandmed Soomest pärinevad Soome linnuvaatlejate veebilehelt Tarsiger.com.

2.1.1 Talvine aialinnuvaatlus

Talvine aialinnuvaatlus on Eesti populaarseim linnuvaatlusüritus ja suurim rahvateaduse algatus, millest võttis viimati osa ligi 3500 inimest, st iga 380. eestimaalane. Selles osalemine on väga lihtne: jaanuarikuu viimasel nädalavahetusel tuleb leida üks tund, minna koduaeda või parki ja märkida üles seal kohatud linnuliigid. Aialinnuvaatlusel kogutud andmeid kasutatakse talilindude arvukuse muutuste jälgimiseks, mis võimaldab vajadusel võtta ette samme lindude heaolu parandamiseks. Lisaks on see hea võimalus talviste aialindude tundmaõppimiseks.

2.1.2 Linnade linnuvaatluspäev

Linnade linnuvaatluspäev on igal aastal märtsikuu viimasel pühapäeval toimuv traditsiooniline linnuvaatluspäev. Selle eesmärgiks on kutsuda üles märkama Eesti linnade linnurikkust. Loomulikult juhitakse tähelepanu ka juba täies hoos olevale rändlindude saabumisele. Linnalinnuvaatlusel saab osaleda igaüks. Tuleb vaid leida vähemalt üks sõber, kellega minna pühapäeval mõnda Eesti linna linde vaatlema ning sealt üles leida võimalikult palju linnuliike.

2.1.3 Lihavõtte linnuvaatluspäevad

Lihavõtte linnuvaatluspäevad on aprillis toimuvad traditsioonilised linnuvaatluspäevad. Eesti Ornitoloogiaühing kutsub neil päevil kõiki õue linde vaatlema ja lindude kevadist saabumist tervitama. Linnuvaatlust võib teha nii oma koduaias, lühemal või pikemal jalutuskäigul või mitu päeva kestval matkal.

2.1.4 EuroBirdwatch

Rahvusvahelised linnuvaatluspäevad EuroBirdwatch on traditsioonilised rahvusvahelised linnuvaatluspäevad. Sellega pööratakse tähelepanu lindude sügisrände kulminatsioonile ja elurikkusele meie ümber. Vaatluspäevadest osavõtmiseks tuleb neil päevil minna lihtsalt õue linde vaatama. Mitmel pool Eestis saab osaleda ka juhendajaga linnuretkel. Oma vaatlused saab väga lihtsalt edastada kodulehel mugava online andmevormi abil.

2.2 Kaelus-turteltuvi käitumise jälgimine

Kaelus-turteltuvide käitumist jälgiti kõikidel võimalikel vaatlusretkedel 2014/15 talvel Kuressaares. Nähes lindu midagi tegemas esitas autor endale küsimuse: "Miks lind nii talitas?" Seejärel, kui käitumise kõige lihtsamat seletust ei saadud, mõtles autor ennast linnuks: "Miks mina linnuna peaksin nii tegema?" Selline lähenemine oli isegi edukam. Loomulikult ei saa inimese mõistusega kõiki linnu arusaamasid lahti seletada, aga huvitav oli see küll.

Osad kaelus-turteltuvi käitumise seletused on vanematest aegadest ja pärinevad M. Mölder ja M. Martinsoni intervjuudest.

2.3 Praktilised linnuvaatlused Kuressaares 2014/15 talvel

Esimene kaelus-turteltuvi vaatlus toimus töö autoril juhuslikult, veel enne seda kui oli otsustatud tegema hakata uurimistööd. See oli 2014. aasta sügisel kui perega käidi jalutamas. Lind sattus vaatevälja juhuslikult. Kuna varem oli seda lindu määrast uuritud, siis oli lindu lihtne määrata. Pärast koolis õpetajatega toimunud vestlusi, sai otsustatud seda lindu uurima hakata. Sellest alates muutusid vaatlused tihedamaks.

Vaatluse alla võeti Kuressaares kaks piirkonda: Hariduse - Vallimaa tänavaristi ümbrus ja Transvaali - Vahe tänava ümbrus. Neis piirkondades oli töö autor neid linde varem märganud. Töö juhendaja M. Mölderil soovitusel oli vaja jälgida ka Kungla tänava piirkonda, kus ta oli seal turteltuvi varasematel aastatel märganud. Samuti oli soovitus vaadelda Pärna - Kaevu tänava piirkonda. Kirja pandi ka kaelus-turteltuvide piirkonnad, kus kostis nende hääletsusi. Prooviti leida ka kaelus-turteltuvide pesasid, aga nende eristamine arvukaist varesepesadest ei olnud jõukohane. Kokku tehti 17 vaatlusretke.

Klassikaaslaste teated turteltuvide nägemisest ja kuulmistest kontrolliti vaatlusretkedel üle.

Vaatlusi tehti nii üksinda kui ka koos sõbra Mark Paomehe ja noorema venna Uku Vesbergiga.

3. TULEMUSED JA ARUTELU

3.1 Kaelus-turteltuvi viimaste aastate linnuloendustel

3.1.1 Talvised aialinnuvaatlused

Talviseid aialinnuvaatlusi on Eesti Ornitoloogiaühingu poolt läbi viidud juba 2010. aastast alates. Nende andmete põhjal koostati tabel (tabel 1). See tehti Eesti Ornitoloogiaühingu kodulehel esitatud andmete põhjal (Aialinnuvaatlus, 2015).

T a b e l 1

Kaelus-turteltuvi esinemine Eesti Ornitoloogiaühingu aialinnuvaatluste järgi

Aasta	Koguarv	Kohtamispaiku	Keskmine isendite arv vaatluspaigas
2010	14	7	2
2011	13	7	1,9
2012	6	4	1,5
2013	7	5	1,4

Eelnenud tabelist näeb, et turteltuvide koguarv ja vaatluskohtade arv on viimastel aastatel vähenenud. Tegelikult on arvukuse vähenemine veelgi suurem, sest vaatluse populaarsuse tõttu on vaatlejate arv võrreldes algusaastatega kahekordistunud. 2010. ja 2011. aastate arvukad vaatlused olid enamikus tehtudki Kuressaares, sest siis uuriti kõikide talvitavate lindude esinemist seal ja osaleti aialinnuvaatlustel (Algo, 2010; Mölder, 2011).

3.1.2 Linnalinnu vaatluspäevad

Linnalinnu vaatluspäevi on toimunud 2008. aastast alates. Sellel vaatlusel on linnuvaatlejate jaoks pakkunud palju põnevust nn „ässad“ ehk linnuliigid, keda vaadeldi vaid ühes linnas. Kaelus-turteltuvi on nn ässadena märgitud neil vaatluspäevadel vaid kahel korral. Kaelus-

turteltuvi oli vaadeldud vaid 25. märtsil 2012. aastal Kuressaares ja 30. märtsil 2014. aastal Tallinnas.

3.1.3 Lihavõtte linnuvaatluspäevad (tabel 2)

Lihavõtte linnuvaatluspäevi on läbi viidud 1998. aastast alates.

T a b e l 2

Lihavõtte linnuvaatluspäevad

Aasta	Mitu vaatluspaika	Mitu isendit kohati
2012	2	2
2013	1	1
2014	2	3

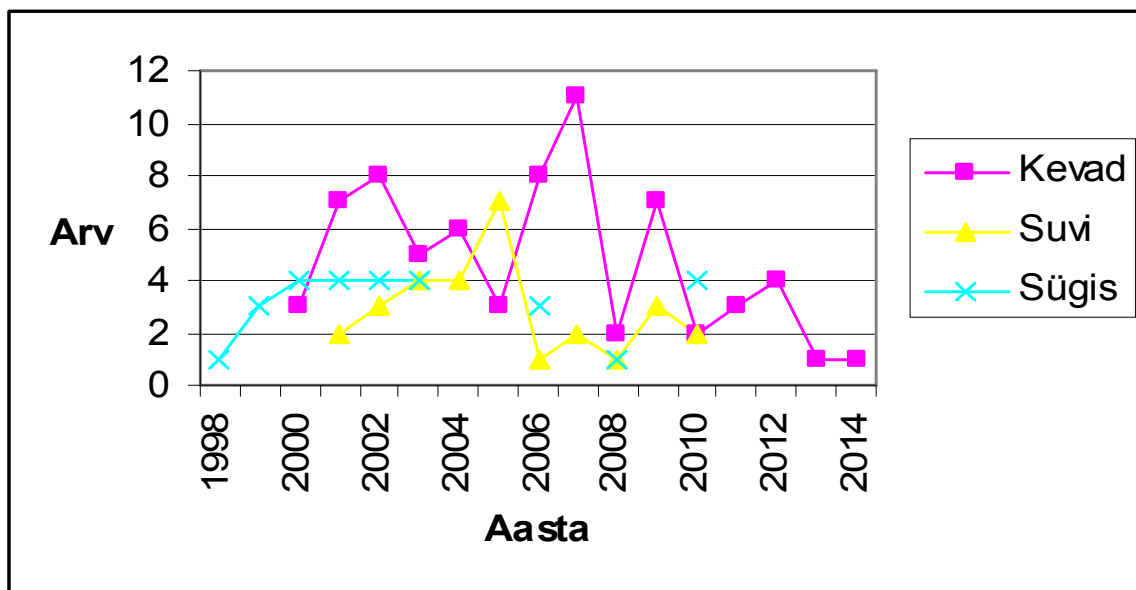
Tabelist (tabel 2) on näha, et 2012. aasta lihavõtte linnuvaatlustel vaadeldi kaelus-turteltuvi vaid kahes paigas, mõlemas vaid üks isend. Tol aastal märgiti, et see liik on Eestis üks üha haruldasemaks jäävatest liikidest. 30.-31. märtsil 2013. aastal märgati vaid üks kaelus-turteltuvi isend. 2014. aastal oli jällegi kaks vaatluspaika, kokku kolme isendiga.

3.1.4 Rahvusvahelised linnuvaatluspäevad EuroBirdwatch

Seda vaatlust on Eestis läbi viidud 2005. aastast alates. Kaelus-turteltuvi on nende aastate jooksul vaadeldud ainult 2014. aastal, kokku kahes vaatlusnimekirjas ja kolme isendiga.

3.1.5 Sõrve rändevaatlused

Kaelus-turteltuvi ei ole rändlind, kuid ometi on ta oma leviala just rännates laiendanud. Registreeritud rändevaatlused on esitatud joonisel 4 ning lisades tabel 5 ja 6 (Martinson, 2014).

Joonis 4. Kaelus-turteltuvi rändevaatluste arv Sõrves aastatel 1998-2014

Kaelus-turteltuvi vaatlused Sõrves olid sagedasemad selle sajandi esimesel kümnendil. Hilisemate aastate näiv langus on tingitud sellest, et vaatlejad ei teinud seda nii järjepidevalt, kui alguses (orienteeruti vaatlustele Põõsaspea neemel).

Jooniselt on siiski näha, et kaelus-turteltuvide viibimine Sõrves jaotub kolme perioodi: kevad, suvi ja sügis, arvukaim on kevadperiood ja kõige vähearvukam suvi. Selline käitumine Sõrve rändekaelas viitab sellele, et turteltuvi üldine leviala laienemine kestab praegugi.

3.1.6 Andmed Soomest

Soomes kui põhjapoolses riigis on kaelus-turteltuvi haruldane. Meile kättesaadavate andmete järgi on teda nähtud viiel korral ja peamiselt ranniku-piirkonnas (lisa 3, tabel 5). Kaudselt näitab see ka turteltuvi leviala laienemise skeemi.

3.1.7 Eesti eElurikkuse andmestik

Selles andmebaasis on kaelus-turteltuvi esinemine Kuressaares aastatel 2010-2015 märgitud 14. korral (ilma autori 2014/15 aasta andmeteta).

3.2 Tähelepanekud kaelus-turteltuvi käitumisest

3.2.1 Koondumine ajutistesse parvedesse

Kaelus-turteltele esineb Kuressaares talveperioodidel kogunemine ajutistesse parvedesse või koondistesse. Koondumiskohti oli üks - Transvaali 20 (maja hoovis ja ümbruse puudel). Seal neid ka toideti. Oli 8-13 lindu. Kindlamalt koondus parv just kõige külmematel ja lumisematel ilmadel. Parves olevad linnud tundusid olevat emased. Nende värvus oli tuhmim. Samad linnud olid siiski suguküpsed, sest kaelatriip oli neil väga selgesti näha. Samal ajal esines koondumiskohale lisaks ka linnas mujal üksikuid linde, kes olid rohkem värvikirevad ja tegid ka häälistsusi "ku-kuu-ku". Arvatavasti olid need isased.

3.2.2 Kaelus-turteltele häälistsused

Turteltele esineb kaks põhilist häälistsust: "krääh" ja "ku-kuu-ku". Häälistsus "ku-kuu-ku" on mängulaul ja tähistas linnu territooriumi, "krääh" esines territooriumitülide korral ning enne maandumist. "Ku-kuu-ku" tegid peamiselt linnas hajusamalt esinevad üksiklinnud, oletatavalt isased. Seda häälistsust tegid linnud Kuressaares kogu talve jooksul, rohkem selgete ilmadega.

3.2.3 Pesitsemine

Tegelik tõestus kaelus-turteltuvi pesitsemisest Kuressaares pärineb M. Martinsoni suulistest andmetest (Martinson, 2015, suul.). Tema nägi turteltuvi pesa 2000.-ndate aastate alguses Tallinna tänaval Laurensiuse kiriku kõrval. Pesa ulatus vahrtraoksal maantee kohale, oli nii hõre, et munad paistsid sellest läbi. Muidugi annab tunnistust turteltuvi pesitsemisest ka lindude aastaringne ja ka pesitsusaegne viibimine linnas. Samuti on turteltele paaride esinemine kevadel ja suve alguses väga paigatruu mitmetel aastatel järjest (Mölder, 2015, suul.). Antud uurimistöös prooviti turteltele pesasid leida. Läbi raagus puude oleks need pidanud näha olema, aga siiski neid ei nähtud ka mitmeaastastes kindlates pesitsuspiirkondades. Kuressaares on lehtpuudel väga palju varesepesi ja okaspuudel pole niikuinii pesa kerge leida. Igal juhul turteltuvi lohakalt ehitatud pesa selle uurimise käigus tuvastada ei õnnestunud. Kindel on see, et turteltele pesa on ainult munemise ja poegade kasvatamise jaoks, talvitamisel see puhke- ja varjupaigaks halva ilma eest ei ole.

3.2.4 Paljunemiskäitumine

10. jaanuari vaatlusretkel nähti Kuressaares tuvipaari, kus üks tuvi ronis teisele selga. Seda ei saanud seletada muud moodi kui paljunemiskäitumist. Selles ei ole midagi ebatavalist, kuid väga imelik on selle toimumise aeg - jaanuar. Sellest vahekorrast tulevad järglased küll õigel ajal ilmavalgust näha ei saa. Kui tuvimuna haudumine talvel vägagi viletsalt ehitatud tuvipesas üldse võimalik on? Sarnaselt on imelikud ka isaslindude territooriumihüüud kesktalvel. Tundub, et lõuna poolt pärinev kaelus-turteltuvi ei suuda eristada aastaaegu. Kohanenuks meie kliimas ellujäämisega ei mõista nad veel oma paljunemisaega põhjamaise aastaegade vaheldumisega kooskõlla viia.

3.2.5 Distsants inimesega ja oskus eristada ohutut ja ohtlikku

Need vaatlused said tehtud peamiselt Transvaali 20 õuel, kus oli kaelus- turteltuvide koondumiskoht. Üldiselt hoiavad tuvid inimesega vahemaad umbes parkümmend meetrit. Lähenedes toimub kaelade väänamine, pikendamine ja läheneja vaatlemine vaheldumisi mõlema silmaga, mis lõpeb lühikese kaugemale lennuga. Eriti kiirelt lennatakse ära kui paistab välja avalik huvi linna vastu, soov pildistada või lähemalt vaadata. Kui vaadata või pildistada nn hõlma alt, oma silmi mitte näidates võib tuvile küllaltki lähedale pääseda. Hiilimine lähemale majanurga varjust põhjustab veelgi kiirema äralennu. Ilmselt on kõik ümbruses olevad inimesed kogu aeg tuvide kontrolli all ja alati ollakse valmis lähenevale ohule või kiskjale.

Huvitaval kombel ei kartnud tuvid nii väga sama maja elanikke. Perenaise eest, kes käis kuurist puid toomas, lendasid tuvid maapinnalt kuurikatusele alles paari meetri kauguselt ja pärast üpris ruttu toitumiskohale tagasi. Samuti ei äratanud neis erilist hirmu suur lontis kõrvadega oma hoovi rahulik koer.

Sellisest käitumisest võib järeldada, et tuvid oma inimeste kõrval elamisega on määratlenud kindla ohutu vahemaa, kuhu maani võib läheneda. Võimalik, et nad on õppinud eristama ohutut ja võimalikult ohtlikku inimest. Kehtis ka reegel, et suuremale hulgale tuvidele pääses rohkem lähemale kui üksikule. Ka tuvipaar lubas tulla lähemale kui üksik tuvi. Tuvipaaril oli

kindlalt jaotatud valvaja roll. Üks neist ajas kaela pikaks ja vaatas, teine võis ka pea sulgede vahel tukkuda. Ohupiiri ületades lendasid mõlemad koos juba kaugemale.

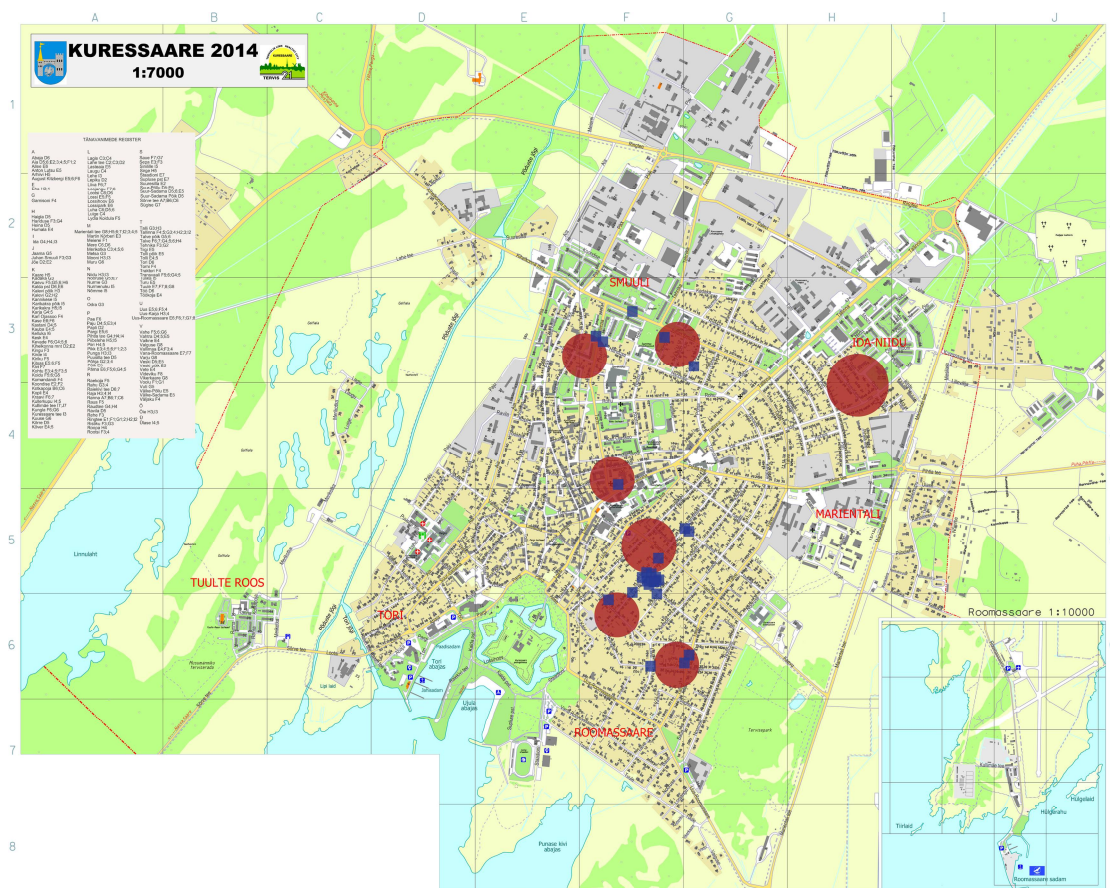
3.2.6 Tuvipaari toitumise päevane rütm

Kaelus-turteltuvi toitumisaja tähelepanekud pärinevad Kungla 21A linnutoidumajast, mille naabruses elas juba mitu aastat kindlal territooriumil tuvipaar (Mölder, 2015, suul.). Tuvipaar saabus toidumaija peaaegu alati varem kui teised linnud hommikuvalguse saabudes ja õhtusele söömaajale umbes kella nelja-viie vahel kesktalvel enne päevavalguse kustumist. Sama õhtune kellaaeg jäi kehtima õhtusöögil ka siis kui kevadine päevapikkus suurenes. Hommikune söögilend nihkus ettepoole koos päeva pikenemisega. Teised, meie tavalised talvitavad linnud nihutasid oma söömaaega vastavalt päeva pikkusele ka õhtuti. Tegemist oli ühe ja sama tuvipaariga vähemalt kahel lumerikkal aastal, 2009/10 ja 2010/11, sest ühel linnul oli osa sabasulgi murdunud. Kolmandal talvel oli mõlemal terve saba – see võis olla normaalne sulgede vahetus või äärmisel juhul uus partner.

3.3 Kaelus-turteltuvi Kuressaares 2014/2015 talvel

Kuressaares nähti talveperioodil kaelus-turteltuvisid rohkem kui 124. korral (lisa 1, tabel 3). Ilmselt mõningaid korduvalt eri vaatlusretkedel. Nende andmete alusel koostati Kaelus-turteltuvide esinemise kaart Kuressaares. Tuvide esinemispiirkonnad on esitatud joonisel 5.

Järgnevalt skeemilt võib näha, et turteltuvid esinevad peaaegu kogu Kuressaares, aga eelistavad väikeste eramajade piirkondi. Sellised majad on Kuressaares umbes 50 aastat vanad ja nende aedades on palju viljapuid ja kõrghaljastus. Peaaegu alati oli seal lähedal ka mõni suur kuusepuu. Kaelus-turteltuvidel oli üks koondumiskoht – Transvaali 20. Seal esines ükskord isegi 13 isendit korraga. Ringide suurus skeemil näitab kui palju oli linde või kui kaugele kostis ”ku-kuu-ku”.

Punase ringiga on märgitud kohad, kus kostis isaslinnu territooriumihüüdu või laulu.
Tumesinise ruuduga need kohad, kus on lindu nähtud.

Joonis 5. Kaelus-turteltuvide esinemise skeem Kuressaares 2014/15 talvel

Isaslindude territooriumihüüdude järgi määrati seitse võimalikku pesitsuspiirkonda. Osad neist on juba mitu aastat järjest tuvipaari poolt kasutatud: Veski ümbruses, kaks piirkonda Saaremaa Ühisgümnaasiumi lähistel ja üks päris pikaajaline Kungla tänaval (Mölder, 2015, suul.).

3.4. Järeldused

Järeldused digitaalsetes andmebaasides olevatest vaatlusandmetest:

- Kaelus turteltuvi leidub peaaegu üle kogu Eesti territooriumi aga igal pool mittearvukalt;
- Arvestades ilma antud uurimistöö autori vaatluste lisamiseta andmebaasidesse leidub kaelus-turteltuvi Kuressaares samaväärsel arvul teiste Eesti asustatud punktidega.

Järeldused antud uurimistöö praktilise osa talivaatlustest:

- Kuressaares talvitab minimaalselt 20 turteltuvi isendit (13 isendit Transvaali 20 koondumiskohas + 7 pesitsusterritooriumi hoidvat isaslindu);
- Kuressaares on vähemalt 7 kaelus-turteltuvi pesitsuskohta 2015. aasta kevadel;
- Turteltuvid jaotuvad Kuressaares peamiselt aedadega eramajade piirkonda, kus on aastakümnetega tekkinud kõrghaljastus või linnaparkide lähedusse;
- Kaelus-turteltuvide pesad on ajutised ehitised munemiseks ja poegade turgutamiseks aga mitte varjepaikadeks talvel (varjepaikadeks on ilmselt 30-40. aasta vanused kuused, mida leidis igal pool tuvide kohtumispaiades).

Järeldused Sõrve linnujaama rändevaatlustest ja vaatlustest Soomes:

- Rändevaatluste sessoonsus Sõrves ja vaatlusandmed Soome rannikupiirkonnas viitavad sellele, et kaelus-turteltuvi leviala laienemine kestab siiani.

Järeldused käitumise vaatlustest:

- Hiljuti lõuna poolt sisserrännanud liigina ei suuda kaelus-turteltuvi veel arvestada põhjamaise päevapikkuse muutumisega toitumisel ja ei oska sätitada oma paljunemiskäitumist aastaegade järgi;
- Kaelus-turteltuvi oskab hoida vahemaad võimaliku ohtliku inimesega ja suudab eristada tuttavaid ohutuid inimesi ja loomi. Vahemaa võib olla seda väiksem, mida rohkem on tuvisid.

KOKKUVÕTE

Kaelus-turteltuvi on tihedalt seotud inimasustusega. Välimuselt on ta väike ja sihvakas tuvi, kaelal must vööt. Kaelus-turteltuvi ei ole väga nõudlik linnuliik: talle sobib külamaastik ja linnaservad. Maapiirkondades võib neid harva kohata taludest ja lautadest eemal, kuid neile meeldib olla põllumaade läheduses. Kaelus-turteltuvi raagudest pesa paikneb nii leht- kui ka okaspuudel. Kurnas on kaks muna, see on täis mai lõpust alates. Tuvi toitub viljateradest, mitmesugustest puuviljadest ja seemnetest, mida leiab lindude toidulaualt. Tuvipoegi toidetakse vanemate pugust väljutatud toiduga (nn tuvipiim).

Kaelus-turteltuvi on levinud Euroopasse kagu poolt viimase sajandi keskel ja on tänapäeval üldlevinud paigalind peaaegu kogu Euroopas. Eestis on ta vähearvukas, mitmed ka talvitavad. Nüüdseks on hajumine mõnel suunal vähenenud. Eestis pesitses kaelus-turteltuvi esmakordselt 1958. aastal Harju rajoonis. Levikukaartide järgi on kaelus-turteltuvi Eestis laialdaselt levinud, kusjuures viimaste andmete järgi esineb teda laialdasemalt. Eesti lindude punases nimekirjas on kaelus-turteltuvi ohulähedane (NT) liik. Omapärase ja huvitava linnuna suhtutakse Eestis temasse poolehoiduga. Ka lind ise ei ole väga inimpelglik ja tegutseb julgelt, kui teda ei jälgita ning segata.

Kaelus-turteltuvide leidmiseks tehti 17 linnuvaatlusretke 2014/15 aasta talvel Kuressaares. Täpsema vaatluse alla võeti Kuressaares kaks piirkonda: Hariduse - Vallimaa tänavaristi ümbrus ja Transvaali - Vahe tänava ümbrus- seal oli tuvide kohtamise võimalus suurem. Vaatlusi on tehti nii üksinda kui ka koos sõbra Mark Paomehe ja noorema venna Uku Vesbergiga. Suulised andmed klassikaaslastelt ja juhendajatelt kaelus-turteltuvide esinemisest mingis piirkonnas kontrolliti üle oma vaatlustega.

Kokku nähti kaelus-turteltuvisid vaatlusretkedel 124 korral (paljusid isendeid ilmselt eri vaatlusretkedel mitu korda). Kaelus-turteltuvide esinemispaigad märgiti Kuressaare kaardile. Sinna märgiti ka võimalikud pesitsuspaigad, need selgitati territooriumihüüdude järgi. Järeldati, et Kuressaares oli vähemalt 20 turteltuvi isendit 2014/15 aasta talvel. Territooriumihüüdude järgi on 2015. aasta kevadel võimalik seitsme tuvipaari pesitsemine. Transvaali 20 hoovis esines kuni 13-isendiline kaelus-turteltuvi koondis.

Uurimistöös kasutati Eesti Ornitoloogiaühingu digitaalseid vaatlusandmeid: Talvine aialinnuvaatlus, Lihavõtte linnuvaatluspäevad, Linnalinnu vaatluspäevad ja EuroBirdwatch, vaatlusandmeid Soomest, Sõrve Linnujaama andmeid ja andmeid Eesti eElurikkusest. Erinevate andmebaaside vaatlusandmete võrdlemisest võib järeldada, et kaelus turteltuvi leidub peaaegu üle kogu Eesti territooriumi, aga igal pool mitteamvukalt. Arvestades ilma antud uurimistöö autori vaatluste lisamiseta andmebaasidesse leidub kaelus-turteltuvi Kuressaares samaväärsel hulgal kui teistes Eesti linnades ja asulates. Sõrve Linnujaama ja Soome vaatlusandmete järgi võib oletada kaelus-turteltuvi leviala jätkuvat laienemist põhja poole.

Tuvide nägemisel jälgiti nende käitumist ja prooviti seda lahti seletada. Otsiti ka kaelus-turteltuvide pesi. Otseselt eelmise pesitsuse pesi Kuressaare puude otsast leida ei õnnestunud (see ei välista pesitsust, tuvid on pesitsusajal Kuressaares tavalised, hoiavad häälekalt oma territooriumi ja ühte pesa on varemalt ka nähtud). Kaelus-turteltuvi käitumisest järeldati, et lind oskab vahet teha „omade” ja „võõraste inimeste” vahel. Linnule ohutu vahemaa inimesega on seda väiksem, mida rohkem on linde. Lõuna poolt pärineva liigina ei ole kaelus turteltuvi veel päris hästi kohanenud Eestis esineva aastaegade vaheldumisega ja päeva pikkuste muutustega.

Uurimistöö eesmärgid täideti. Kaelus-turteltuvi uurimine jätkub. Autor tahaks väga leida üles turteltuvi pesa koos munade või poegade.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Aialinnuvaatlus. 2015. URL=http://www.eoy.ee/talv/materjalid/Aialinnuvaatlus_2014_kokkuvote.pdf. 13. jaanuar 2015.
- Algo, R.-J. 2010. Saaremaa Ühisgümnaasiumi õpilaste osavõtust aialinnuvaatlustes „Talv 2010”. Uurimistöö. Hoiul Saaremaa Ühisgümnaasiumi raamatukogus.
- Couzens, D. 2005. *Linnud. Euroopa linnuliikide täielik käsiraamat*. Varrak.
- Elts, J., Leito, A., Leivits, A., Luigujõe, L., Mägi, E., Nellis, R., Ots, M., Pehlak, H. *Eesti lindude staatus, pesitsusaegne ja talvine arvukus 2008-2012*. 2013. URL= www.eoy.ee/hirundo/file_download/149/Elts_et_al_2013_2.pdf.
- Elphich, J., Woodward, J. 2006. *Linnud. Fotodega varustatud lindude välimääraja*. Tallinn: Tänapäev.
- Jonsson, L. 2000. *Euroopa linnud*. Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- Kumari, E. 1984. *Eesti lindude välimääraja*. Tallinn: Valgus.
- Lilleleht, V. (koostaja) 2012. *Eesti lindude punane nimekiri*. URL=<http://www.eoy.ee/node/45> 26. detsember, 2014
- Linnuatlas*. 2015. URL=<http://www.eoy.ee/linnuat-las>). 13. jaanuar 2015.
- Martinson, M. 2014. Sõrve linnujaama vaatlusandmed 1998-2014
- Mihhejev, A. 1980. *Loomade elu. 6. köide. Linnud*. Toim. R. Ling. Tallinn: Valgus.
- Mölder, K. 2011. Lindude talvitumisest kahel järjestikusel külmal talvel 2009/10 ja 2010/11 Kuressaares. Uurimistöö. Hoiul Saaremaa Ühisgümnaasiumi raamatukogus.
- Rauniste, V. 2007. Marta heldinult oma turteltuvidest. *Meie Maa*. 11. november.
- Renno, O. (koostaja). 1993. *Eesti linnuatlas*. Valgus.
- Sterry, P. 2006. *Mis lind see on?* Varrak.
- Svensson, L. 2012. *Linnumääraja*. Varrak.

Suulised andmed:

- Mart Mölder. Saaremaa Ühisgümnaasiumi õpetaja. 2. veebruar, 2015
- Mati Martinson. Sõrve loodusvaatleja. 29. jaanuar, 2015
- Tarvo Valker. Ornitoloog. Autori üleskirjutus. 3. jaanuar, 2015.

LISAD

Lisa 1. Tabel 3.

Kaelus-turteltuvi vaatlused Kuressaares 2014/15 aasta talvel

AEG	ARV	KELL	KOHT	ILM	MÄRKUSED
19.10.2014	1	15:00	Transvaali 17	pilvine	
1.11.2014	2	12:00	Transvaali 9	pilvine	
9.11.2014	3		Transvaali 20	pilvine	
9.11.2014	2		Koidu 11	pilvine	
28.11.2014	4	14:30	Hariduse 1	pilvine	
28.11.2014	2 (1 p)	14:00	Smuuli 7	jahe ja selge	Vaatleja Mölder, M.
29.11.2014	2	14:00	Kungla-Liiva ristis		Vaatleja Mölder, M.
29.11.2014	4 ad.	11:00	Transvaali 20		
29.11.2014	4	11:30	Talve 25		
6.12.2014	13	11:45	Transvaali 20	10 m/s, vihm	
6.12.2014	2 ad.	12:30	Vallimaa 21	vihm, tuul 8 m/s	
7.12.2014	8	10:20	Transvaali 20	pilves selgimisetega	
9.12.2014	10	14:45	Vallimaa 21	keskmise vihm	Vaatleja Vinter, H.
14.12.2014	9	11:28	Transvaali 20	pilves selgimistega	kl 12:00 lendas 4 tk juurde
26.12.2014	11	12:52	Transvaali 20	päikseline	
28.12.2014	10	12:30	Transvaali 20	päikseline	
10.01.2015	2 (ad.)	10:52	Transvaali 36	pilvine	
10.01.2015	7 (ad.)	11:00	Transvaali 20	pilvine	
10.01.2015	3 (ad.)	11:37	Talve 23	pilvine	
11.01.2015	8 (ad.)	12:28	Transvaali 20	pilves selgimistega	
11.01.2015	2 (ad.)	12:30	A.Kitzbergi 1	pilves selgimistega	
13.01.2015	2 (ad.)	14:13	Hariduse 13	pilvine	isane laulis, emane kõrval
17.01.2015	2 (ad.)	11:22	Tallinna 13	pilvine, tuuline	
18.01.2015	1 (ad.)	10:50	Transvaali-Jaama	pilvine	
18.01.2015	8	11:05	Transvaali 20	pilves selgimistega	
28.01.2015	2 (ad.)	12:30	Metsa 2	pilves selgimistega	

Lisa 2. Tabel 4.

Kaelus-turteltuvi arv isendites Sõrve linnujaamas aastatel 1998-2014 (Martinson, 2014)

Aasta	Kevadine LR*	Suvised peatujad ja võimalikud pesitsejad	Sügisene LR*	KOKKU
1998			1	1
1999			3	3
2000	3		4	7
2001	7	2	4	13
2002	8	3	4	15
2003	5	4	4	13
2004	6	4		10
2005	3	7		10
2006	8	1	3	12
2007	11	2		13
2008	2	1	1	4
2009	7	3		10
2010	2	2	4	8
2011	3			3
2012	4			4
2013	1			1
2014	1			1
KOKKU	71	29	28	128

*LR- läbiränne

Eelnenud tabelist näeb, et kaelus-turteltuvi on viimastel aastatel aina vähem kohatud. M. Martinsoni (2015, suul.) sõnul on turtelttuvide vaatluste vähesus tingitud sellest, et Sõrve linnujaamas ei ole viimastel aastatel palju vaatlejaid kohal olnud.

Lisa 3. Tabel 5.

Kaelus-turteltuvi vaatlused Soomes

AEG	KOHT
13.02.2011	Lõuna-Soome
30.01.2011	Lahti, Okeroinen
23.01.2008	Turku
18.02.2006	Kokkola
04.02.2006	Liminka

Eelnenud tabelist näeb, et kaelus-turteltuvi on märgatud pigem ranniku lähedal, Lõuna- ja Edela-Soomes.

Kaelus-turteltuvi saabumine ja lahkumine Sõrve linnujaamas 1998-2014 (Martinson, 2014)

Aasta	Saabumine	Lahkumine	Talvitamine
1998		19.09.1998	
1999		13.10.1999	
2000	22.04.2000	17.10.2000	
2001	30.04.2001	16.10.2001	
2002	22.04.2002	4.10.2002	
2003	23.04.2003	19.10.2003	
2004	24.04.2004		
2005	3.05.2005		
2006	16.04.2006	28.09.2006	20.12.2006
2007	22.04.2007		
2008	1.05.2008	13.09.2008	
2009	7.04.2009		
2010	14.05.2010	5.11.2010	
2011	13.04.2011		
2012	11.05.2012		
2013	24.04.2013		
2014	27.04.2014		

Lisa 5. Tabel 7. Kaelus-turteltuvi vaatlused Haapsalu talilinnurajal (Valker, 2015)

AASTA	ISEND(IT)
1998	1
1999	2
2000	7
2001	1
2002	0
2003	1
2004	0
2005	2
2006	0
2007	0
2008	0
2009	0
2010	0
2011	0

Eelnenud tabelist selgub, et kaelus-turteltuvi pole talilinnurajal viimase 9 aasta jooksul kohatudki.

Lisa 6. Tabel 8.

Kaelus-turteltuvi vaatlused Eesti eElurikkuse andmebaasis 2010-2015

NR.	KUUPÄEV	KELL	AADDRESS	VAATLEJA(D)	ARV	TEGEVUS
1.	13.08.2010	puudub	Raekoja 2	Eerik Leibak	1	paikne lind
2.	16.05.2011	puudub	Lossi 3 üle tee	Leho Aaslaid	1	laul, mängulend jms.
3.	11.05.2012	16:00	Aia 59a	Mariliis Märtson, Mihkel Metslaid, Riho Marja	1	paikne lind
4.	23.12.2012	14:40	Transvaali 22	Mariliis Märtson, Margus Ots, Thea Perm, Raul Vilks	1	paikne lind
5.	4.02.2013	puudub	Allee 7b	Jan Nordblad	4	paiksed linnud
6.	28.02.2013	11:00	Transvaali 38	Uku Paal, Triin Kaasiku	2	paiksed linnud
7.	21.04.2013	7:30	Raiekivi säär	Uku Paal, Mariliis Märtson	1	paikne lind
8.	20.03.2014	8:40	Ida 22	Maris Sepp	2	paiksed linnud
9.	27.04.2014	6:50	Lossi 16	Kalle Muru	1	laul, mängulend jms.
10.	22.07.2014	21:10	Uus 40	Rein Kalmus	1	paikne lind
11.	16.11.2014	12:00	Jaama 17	Kalmer Halliko	1	paikne lind
12.	28.12.2014	11:30	Koidu 26	Kalmer Halliko	2	paiksed linnud
13.	5.01.2015	puudub	Raekoja 2	Jouni Saario	2	paiksed linnud
14.	1.02.2015	9:00	Koidu 26	Kalmer Halliko	1	paikne lind